

УДК 347.459

DOI https://doi.org/10.32836/2521-6473-2018-2-108-113

К. В. Ступницький, аспірант
кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗБЕРІГАННЯ РЕЧЕЙ, ЯКІ Є ПРЕДМЕТОМ СПОРУ, ЗА РІШЕННЯМ СУДУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена розгляду особливостей виникнення цивільних правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, за рішенням суду. Розглядаються цивільно-правові модельні схеми появи відповідних правовідносин на підставі судового рішення, аналізується судова практика розгляду заяв про забезпечення цивільного позову шляхом передачі речі, яка є предметом спору, на зберігання особам, які не мають інтересу в результаті вирішення спору.

Ключові слова: зберігання, секвестр, судове рішення, юридичний факт, схоронність.

K. V. Stupnitskiy. Storage of things that are disputed between persons according to judge decision: civil legal aspect

The article is devoted to consideration specificity of establishment legal civil relationships of storage things that is subject of the dispute on basis of court's decision. The author determines that storage of things that is subject of the dispute between persons (from Latin "sequestrum") was known in Roman law as one of guarantee means that ensured interests of parties to legal conflict providing safety of such things. According to traditional sequestration construct two or more persons – parties to legal conflict concluded appropriate contract passing thing to intermediary-keeper who undertook to return it to trial's winner.

The author's attention is especially invited to modern legal construct of sequestration in particular to establishment storage relationships on the basis of judgment. According to article 976 Civil Code of Ukraine things that is subject of the dispute between persons can be pass for storage on the basis of judgment. In addition storage of things that is subject of the dispute between persons determines by Civil Procedural Code of Ukraine as a legal mean ensuring judgment. But lack of necessary legal instruments for providing effective usage of appropriate mean is demonstrated by decisions of courts that refuse to satisfy requirements of claimants to use such an ensuring mean. That shows that judges shun risks of breaking law refusing to resort to actions that are not regulated properly by legislation.

Courts participation in legal mechanism of sequestration establishment determines possibility of existence two main models: 1) sequestration establishment directly from court's decision; 2) sequestration establishment from actions of bailiffs based on court's decision. Here it should be understand that court has no possibility to pass directly thing that is subject of the dispute for storage because has no access to such a thing. As is known bailiffs empowered to comply with a judgment. That's why case law in appropriate sphere formed by decisions of not many courts that ruled in favor claimants requirements to use sequestration as a mean of ensuring judgment show embodiment of both mentioned legal models. In some cases courts decide to pass thing that is subject of the dispute to state bailiff for storage. Taking in to account civil legal nature of storage relationships legal connection between court and bailiff related to storage looks controversial. Such relationships show signs of public legal relationships. But in other cases courts decides to pass thing that is subject of the dispute for storage to persons that have no interest in trial's result. In those cases bailiffs concludes the storage treaty with appropriate person.

Despite of above-mentioned obvious that current legislation needs improvement, because in actual version it unable to satisfy requirements of courts and claimants in effective usage such mean of ensuring parties to legal conflict as storage things that is subject of the dispute.

Key words: storage, sequestration, judgement, juridical fact, safety.

© **К. В. Ступницький, 2018**

Постановка проблеми. Зберігання речей, які є предметом спору (секвестр, від лат. *sequestrum*) [1, с. 596], є однією з малодосліджених у сучасній цивілістичній літературі юридичних конструкцій. За функціональним призначенням вона являє собою правовий засіб забезпечення прав учасників юридичного конфлікту, що виник стосовно майна, шляхом збереження предмета спору в натурі. Незважаючи на те, що секвестр був відомий ще приватному римському праву, положеннями чинного цивільного законодавства України відповідний спеціальний вид зберігання врегульований досить вузько. Хоча в ст. 976 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначено можливість виникнення правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, за рішенням суду, однак ані в ній, ані в інших нормах матеріального права не конкретизовано відповідний правовстановлюючий механізм, що визначає актуальність його наукового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовідносини зберігання і підстави для їх виникнення розглядалися такими вченими-цивілістами, як: В. І. Борисова, Е. М. Грамацький, Д. В. Дождев, М. М. Дякович, А. Г. Донець, І. В. Жилінкова, О. С. Кізлова, В. М. Крижна, Н. С. Кузнецова, Р. А. Майданик, М. О. Малай, О. О. Михайленко, Є. О. Мічурін, І. Й. Пучковська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Я. М. Шевченко, О. Є. Щербатюк, Ю. М. Юркевич, В. Л. Яроцький та ін.

Метою статті є визначення особливостей виникнення та конструктивної побудови правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, за рішенням суду, відповідно до чинного цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Римським правом підставою *sequestratio* визначався договір, за яким декілька осіб, зазвичай під час процесу щодо речі, разом здавали таку річ на зберігання. Після завершення процесу посередник-зберігач (*sequester* – секвестор) видавав її переможцю [2, с. 560–561].

У сучасному праві секвестр еволюціонував і вийшов за межі договору зберігання як єдиної підстави для його виникнення. У ст. 976 ЦК України визначено підставами для появи правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, цивільно-правовий договір та рішення суду. Однак через свій зміст вона досить тривалий час стає предметом обговорення в юридичній літературі, тому що в запропонованій редакції не визначає конкретно порядок оформлення зберігання, не дає відповідей на інші важливі питання, а отже, на переконання критиків, не має необхідного праворегуючого значення [3, с. 110]. Проте варто визнати, що саме ця стаття в актуальних умовах є ключем до відповідей на питання стосовно конструкції відносин зберігання речей, які є предметом спору.

У ч. 1 ст. 976 ЦК України передбачено, що дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими точиться спір. Відповідно до ч. 2 наведеної статті ЦК України, річ, яка є предметом спору, може бути передана на зберігання за рішенням суду [4]. Критерій підстави для виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору, використовується в юридичній літературі для розмежування договірної та судового секвестру [5, с. 178].

У першому випадку юридичний механізм появи відносин зберігання достатньо зрозумілий. Учасники спірних правовідносин укладають договір зберігання зі зберігачем. Очевидно, що такий договір не є багатостороннім у розумінні ч. 4 ст. 626 ЦК України, оскільки багатосторонність передбачає, що кожен з учасників наділяється правами й обов'язками, перебуваючи у відносинах один з одним, як у договорі про спільну діяльність [1, с. 145]. Укладення договору зберігання двома або більше особами, між якими виник спір стосовно речі, є запобіжними заходом, покликаним зміцнити юридичні підстави для зберігання, адже за результатами вирі-

шення спору може бути встановлено, що один чи декілька з учасників спірних правовідносин не мають речових прав на відповідний об'єкт, із чого має випливати і те, що вони не мали правових можливостей укласти відповідний договір стосовно спірної речі. Хоча факт укладення договору зберігання забезпечується презумпцією правомірності правочину (ст. 204 ЦК України) [4], його чинність у частині суб'єктного складу не є непорушною. Це, у свою чергу, призводить до того, що право вимоги про повернення речі належить особі, на чию користь винесено рішення, оскільки зі змісту відповідного рішення суду визначається суб'єктний склад правовідносин зберігання.

Якщо вважати секвестром зберігання речі, яка є предметом спору, що здійснюється третьою особою, то для встановлення особливостей судового секвестру необхідно визначити зміст виразу «річ, яка є предметом спору, може бути передана на зберігання за рішенням суду», що міститься в ч. 2 ст. 976 ЦК України) [4]. Зокрема, яким є механізм передачі речі на зберігання за рішенням суду.

Це питання приводить нас в процедурну площину, оскільки пов'язується з нормами цивільного процесуального права. У п. 7 ч. 1 ст. 150 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) відповідний захід віднесено до заходів забезпечення позову, він називається «передачею речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам, які не мають інтересу в результаті вирішення спору» [6]. Введення ст. 976 ЦК України фігури суду в конструкцію виникнення правовідносини зберігання речей, що є предметом спору, визначає особливості підстави для такого виникнення. Зважаючи на те, що суд безпосередньо не є учасником відповідних правовідносин, малоімовірно здається і те, що він може укласти відповідний договір зберігання, до того ж на момент його укладення річ може не перебувати в розпорядженні суду. Тому можна припустити, що формування правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, може пов'язуватися лише з діями учасників відповідних правовідносин, вчинених під впливом суду або в результаті примусового виконання рішення суду. Конкретику в це питання вносять чинні нормативні положення.

Зокрема, відповідно до ст. ст. 149, 151–153, 157 ЦПК України, суд вживає заходів для забезпечення позову на підставі заяви учасника справи як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи. Рішення суду оформлюється ухвалою, яка підлягає негайному виконанню [6]. Положення чинного цивільного процесуального законодавства, на жаль, не конкретизують матеріально-правовий порядок реалізації відповідного заходу забезпечення позову і лише містять фрагментарні норми стосовно його використання. Це відображається в досить обмеженій судовій практиці. Як вбачається з відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень, здебільшого суди відмовляють у застосуванні такого заходу забезпечення позову, як передача речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам, які не мають інтересу в результаті вирішення спору. Зі змісту відповідних документів вбачається, що відмова здійснюється через суто формальні підстави, із чого можна зробити висновок, що перешкоди його ефективному використанню полягають якраз у недосконалості нормативної бази.

Звертаючись до матеріально-правової конструкції появи відповідних правовідносин, необхідно зважати на очевидність того, що найбільша ефективність рішення суду як юридичного факту в цивільно-правових відносинах може бути досягнута в тому разі, якщо таким рішенням безпосередньо здійснюється передача речі на зберігання відповідному суб'єкту. Реалізація такої конструкції правовідносин можлива тоді, коли діяльність зберігачів забезпечується, серед іншого, публічно-правовими нормативними положенням або якщо є домовленості між судом і зберігачами стосовно передачі їм речей на зберігання. Тобто суд не може своїм рішенням покласти на третю особу обов'язок зберігати річ, якщо така особа не взяла на себе відповідні обов'язки з огляду на характер її діяльності, наприклад, якщо вона не виступає спеціалізова-

ною організацією, створеною спеціально для зберігання речей, що є предметом спору, і, відповідно до положень чинного законодавства, не зобов'язана встановленим порядком приймати на зберігання такі речі. У такому разі все ж таки мають місце цивільно-правові відносини зберігання, у зв'язку із чим укладення відповідного договору обов'язкове. Його відсутність може зумовлюватися лише публічно-правовим характером дій зі зберігання.

У судовій практиці трапляються поодинокі випадки, коли суд у своєму рішенні визначає суб'єктом зберігання орган державної влади. Наприклад, своєю ухвалою від 7 березня 2018 р. у справі № 678/818/17 (провадження № 6/673/13/18) Деражнянський районний суд Хмельницької області постановив замінити спосіб і порядок виконання ухвали Летичівського районного суду Хмельницької області від 8 серпня 2017 р. у цивільній справі № 678/818/17 у частині поміщення автомобіля «Опель-Астра» 2013 р. на штрафмайданчик державної виконавчої служби, замінивши цей захід забезпечення позову у виді передачі речі, яка є предметом спору (вказаного спірного автомобіля), на зберігання іншим особам, які не мають інтересу в результаті вирішення спору, – Летичівському районному відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Хмельницькій області [7].

Вбачається, що в цивільній матеріально-правовій конструкції формування правовідношення зберігання речей, що є предметом спору, наведене рішення суду є юридичним фактом, що слугує безпосередньою підставою для зберігання.

Другим концептуальним варіантом передачі речі на зберігання є покладення обов'язку з такої передачі на особу, яка має фактичний доступ до речі. Однак у такому разі очевидно є втрата оперативності, оскільки відповідна особа може зволікати у виконанні рішення суду. Також є загроза того, що предмет спору буде переховуватися відповідною особою або передаватися нею третім особам у користування, що ускладнить процедуру його витребування. Крім того, покладення обов'язку передачі предмету спору на зберігання на його учасників вбачається малоефективним ще й тому, що відповідні особи, керуючись доброю волею, могли б і самі передати річ на зберігання на договірних засадах. Але зволікання в цьому свідчить про необхідність вжиття більш ефективних заходів.

Окреслені обставини, можна припустити, сприяють тому, що суди, ухвалюючи відповідні рішення, уникають персоніфікації осіб, які повинні його виконати, що сприяє його ефективності як елемента юридичного складу – підстави для виникнення правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, оскільки забезпечує можливість примусового виконання такого рішення незалежно від особи фактичного володільця. Прикладом такого рішення є ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 25 жовтня 2018 р. у справі № 686/11937/17 (провадження № 2-з/686/200/18), в якій, зокрема, зазначається: «<...> вилучити у ОСОБА_2 <...> транспортний засіб марки VW Touareg <...> та передати його на відповідальне зберігання Товариству з обмеженою відповідальністю «Автосоюз» <...>» [8].

Зміст наведеної ухвали свідчить про те, що під час вирішення питання про звернення до заходів забезпечення позову судом не встановлено наявності згоди Товариства з обмеженою відповідальністю «Автосоюз» на вступ у відносини зберігання в ролі зберігача речі, що є предметом спору, а це, на наше переконання, є важливою обставиною, особливо коли відповідне Товариство не здійснює діяльність за публічними договорами зберігання. Крім того, є ймовірність відсутності можливості зберігання автотранспорту через відсутність вільних площ. У такому разі наявні ризики неможливості виконання рішення суду.

Отже, третім варіантом виникнення секвестру на підставі рішення суду є покладення обов'язків із забезпечення формування правовідносин зберігання на суб'єктів примусового виконання судових рішень. Така модельна схема передбачає укладення відповідним суб'єктом на виконання рішення суду договору зберігання речі з особою, яка є професійним зберігачем.

У такому разі належне функціонування механізму виникнення цивільних правовідносин зберігання ускладнюється відсутністю необхідної нормативної бази. Зокрема, у Законі України «Про виконавче провадження» питання зберігання майна врегульовується в ст. 58 «Зберігання майна, на яке накладено арешт», у ній передбачається, що коли опис і арешт майна здійснювалися на виконання рішення про забезпечення позову, виконавець передає арештоване майно на зберігання боржнику або його представнику (якщо інше не зазначено в судовому рішенні або якщо боржник відмовився приймати майно на зберігання). Наведене нормативне положення міститься в р. VII зазначеного Закону, який має назву «Порядок звернення стягнення на майно боржника», а звернення стягнення на майно боржника, відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону, полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів із рахунку) та примусовій реалізації [9]. З наведеного випливає, що, по-перше, зберігання майна є наслідком його арешту, по-друге, є частиною звернення стягнення на майно. Водночас сама конструкція зберігання речей, які є предметом спору, не обов'язково передбачає звернення стягнення на нього. Ці нормативні положення породжують процедурні питання стосовно порядку виникнення правовідносин зберігання речей, які є предметом спору, за рішенням суду.

Дотримуючись цивільного матеріально-правового сприйняття окреслених питань, необхідно констатувати, що формула передачі речі на зберігання за рішенням суду передбачає або веління суду передати річ відповідному державному органу чи установі, у зв'язку із чим являє собою самодостатній юридичний факт – підставу для виникнення відносин зберігання, або веління суду забезпечити передачу речі конкретно визначеній третій особі, яка не має інтересу в результаті вирішення спору. В останньому разі виконання судового рішення забезпечується примусовим порядком і передбачає укладення договору зберігання суб'єктами, яких уповноважено на виконання рішень суду, з визначеною судом особою. У такому разі змінюється модельний суб'єктний склад відповідного договору, однак зберігається ознака наявності спору стосовно речі і, крім того, фігура зберігача також залишається такою, що не має інтересу в результаті вирішення спору.

Окреслене сприяє формуванню питання стосовно можливості виокремлення, поруч із судовим, так званого «виконавчого» секвестру [10, с. 107], визначення співвідношення між ними.

Прихильниками віднесення такого виду зберігання до різновидів секвестру зазначається, що його специфікою є те, що передумовою застосування виступає виконавчий документ, яким є не лише рішення суду, а зберігач обирається не судом, а державним виконавцем. Також визначається і те, що наявність спору стосовно предмета виконавчого секвестру не є обов'язковою його умовою, оскільки такий предмет відноситься до майна, на яке звертається стягнення, а сам спір уже вирішений по суті. Крім того, зберігачем за виконавчим секвестром може бути і боржник [10, с. 109]. Відповідні тези базуються на розгляді як різновиду секвестру зберігання, що здійснюється суб'єктами під час виконавчого провадження, зокрема у процесі застосування ст. 58 Закону України «Про виконавче провадження», на якій ми окремо зупинялися вище. Наведене свідчить про те, що теоретичне виокремлення «виконавчого секвестру» має нормативне підґрунтя, а відповідні правовідносини зберігання мають конструктивні особливості, що проявляються, зокрема, у порядку виникнення та припинення. Відсутність спору стосовно речі, яка є предметом такого зберігання, на нашу думку, ставить під сумнів можливість називати його секвестром. Однак це питання має стати предметом подальших досліджень окресленої тематики.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З наведеного вище вбачається, що класифікаційним критерієм теоретичного поділу секвестру на окремі різновиди є підстава для виникнення. Договірний секвестр виникає в результаті юри-

дичного факту – укладення учасниками спору стосовно речі договору її зберігання з особою, яка не має інтересу в результаті вирішення спору. Водночас судовий секвестр у сучасних реаліях практики правозастосування виникає на підставі рішення суду про передачу речі на зберігання особі, яка не має інтересу в результаті вирішення спору, або внаслідок юридичного складу – відповідного рішення суду й укладення договору зберігання суб'єктом виконання судових рішень з особою, яка не має інтересу в результаті вирішення спору.

Основною проблемою у використанні аналізованого забезпечувального засобу в цивільних правовідносинах є відсутність єдиного нормативного підходу до його реалізації договірною юридичною конструкцією і в порядку виконання рішення суду про вжиття заходів забезпечення позову, що втілюється у відсутності необхідної джерельної бази. І якщо договірний порядок зберігання в нормативному плані забезпечується загальними положеннями про правочин, зобов'язання, договір та, зокрема, про договір зберігання, то у випадку з передачею речі на зберігання за рішенням суду відчувається брак норм права, що яскраво демонструється судовою практикою, яка відмовляється від вжиття відповідного заходу забезпечення позову, зокрема і у зв'язку з ризиковістю стосовно законності відповідного рішення суду. До кінця незрозумілим є порядок передачі речі на зберігання, зокрема, чи повинен зберігачем виступати орган виконання судових рішень або ж на нього покладається обов'язок забезпечити виконання судового рішення шляхом укладення договору зберігання з відповідними суб'єктами. На всі ці питання, на тлі їх нормативного ігнорування, можна знайти відповіді лише в процесі подальшого наукового осмислення окресленої тематики.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 4-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком-Інтер, 2010. Т. II. 1056 с.
2. Дождев Д. В. Римское частное право: учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. 2-е изд., изм. и доп. М.: Норма, 2006. 784 с.
3. Грамацький Е. М. Правова природа зберігання майна та його правові підстави за новим законодавством України. Право України. 2003. № 10. С. 108–113.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № № 40–44. Ст. 356 (зі змінами).
5. Каштанова Н. С. «Имущественный секвестр в уголовном процессе» как новая теоретико-понятийная категория уголовно-процессуального права. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2017. № 3 (52). С. 176–180.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618–IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № № 40–41. Ст. 492 (зі змінами).
7. Ухвала Деражнянського районного суду Хмельницької області від 7 березня 2018 р., судова справа № 678/818/17, провадження № 6/673/13/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72907102> (дата звернення: 17.11.2018).
8. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 25 жовтня 2018 р., судова справа № 686/11937/17, провадження № 2-з/686/200/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77421724> (дата звернення: 17.11.2018).
9. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. Ст. 542 (зі змінами).
10. Корольов В. В. Судовий та виконавчий секвестри: екскурс у процесуальні науки. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 25. С. 107–110.